

Çankırı Kalesi'nin Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı (HUL) ile Değerlendirilmesi

Araştırma Makalesi
Research Article

Betül TÜLEK¹, Meryem ATİK²

- 1 Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Çankırı / TÜRKİYE.
ORCID ID: 0000-0002-6584-041X
- 2 Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Antalya / TÜRKİYE.
ORCID ID: 0000-0003-2105-9231

ÖZ

Kültürel miraslar nesiller boyunca uzanan toplumların kültür, değer ve gelenekleridir. Kültürel mirasların korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması önemli dünya politikaları haline gelmiştir. Kentler toplumların kültürel, sosyal ve ekonomik yapısının mekândaki ifadesidir ve kimliğini tarihi gelişiminden almaktadır. Birbirine benzeyen yapıların çoğunlukta olduğu bugünün kentlerinde, kentlere kimlik kazandıran ve kentlilerin kendilerini kentle özdeşleştirebileceği en önemli öğeler kültürel miraslarıdır. Çankırı kenti, İç Anadolu ile Batı Karadeniz Bölgesi geçiş alanında bulunmaktadır. Çankırı kenti tarihsel gelişim süreçleri Prehistorik dönemden günümüze dek uzanmaktadır. Kentte bu dönemlere ait çok sayıda kültürel miras değeri bulunmaktadır. Bu araştırma kapsamında Çankırı kent merkezinde bulunan kültürel miraslardan olan Çankırı Kalesi arkeolojik sit alanı değerlendirilmiştir. Çankırı Kale'si, kent kimliğini oluşturan ve kültür turizmi anlamında kent tanıtımına katkı sağlayacak olan Çankırı kenti için çok önemli bir miras unsurudur. Araştırmada, kültürel miras ile Çankırı Kalesi tarihi kentsel peyzaj (HUL) yaklaşımı ilişkisi üzerinde durulmuş, kent içerisindeki kültürel miras değerinin Çankırı kentine katkıları incelenmiştir.

MAKALE BİLGİSİ

Geliş: 17 / 09 / 2020
Kabul: 08 / 11 / 2020

ANAHTAR KELİMELER

kültür
kültürel miras
tarihi peyzaj
Çankırı Kalesi

Evaluation of Çankırı Castle with Historical Urban Landscape (HUL) Approach

ABSTRACT

Cultural heritages are the culture, values and traditions of societies for generations. Conservation of cultural heritage and ensuring its sustainability have become important in world policies. Cities are the expression of the cultural, social and economic structure of societies in space and derive their identity from their historical development. In today's cities, where structures that are similar to each other are predominant, the most important elements that bring identity to cities and which citizens can identify with the city are their cultural heritage. Çankırı city is located in the transition area of Central Anatolia and the Western Black Sea Region. The historical development processes of Çankırı city range from Prehistoric period to the War of Independence. There are many cultural heritage values belonging to these periods. Within the scope of this research, the archaeological site of Çankırı Castle, one of the cultural heritages in Çankırı city centre, was evaluated. Çankırı Castle is an important heritage element for the Çankırı city centre, which forms the identity of the city and will contribute to the promotion of the city in terms of cultural tourism. In the research, the relationship between cultural heritage and the historical urban landscape (HUL) of Çankırı Castle was emphasized and the contributions of cultural heritage value to Çankırı city were examined.

ARTICLE HISTORY

Received 17 / 09 / 2020
Accepted 08 / 11 / 2020

KEYWORDS

cultur
cultural heritage
historical landscape
Çankırı castle

1. GİRİŞ

İnsanların kültürel, sosyal ve ekonomik yapısının mekândaki ifadesi olan kentler, kimliğini tanımlayan özelliklerini tarihi gelişiminden almaktadır. Özellikle birbirine benzeyen yapıların çoğunlukta olduğu bugünün kentlerinde bu özellikler kent kimliği açısından çok önemlidir. Kentlere kimlik kazandıran, benzerlerinden

ayıran ve kente aidiyet duygusunu güçlendiren tarihi değerler kentsel kültürel mirasın tanımlayıcı unsurlarıdır.

Tarihi Kentsel Peyzaj kavramı, yeni ve eski, koruma ve gelişme, merkez ve çevre, doğal ve yapısal unsurlar arasındaki karşıtlıkları giderme, gelişme dinamiklerini, paydaş çeşitliliğini bilme gibi konularda katkı sağlayabilecek bir kavramdır. Bu kavram ile tarihi kentsel

peyzajların belirlenmesi, değerlendirilmesi, korunması ve yönetimi için sürdürülebilir kalkınma açısından kapsamlı ve bütünleştirilmiş bir yaklaşımın temeli oluşmaktadır (UNESCO, 2011). Tarihi kentsel peyzaj kavramı korunması ve geliştirilmesi gereken kentsel alanlar hakkında detaylı bir yaklaşıma götürürken aynı zamanda sit alanlarının geleceği, etkileşimleri ve paydaşlar arasındaki görüş alışverişlerini de dikkate alması açısından önemlidir (Gökgür ve Kaya Altay, 2017: 285).

Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımının temel ilkeleri, kentsel gelişme dinamiklerin dengesi, toplumdaki gelişme ve uyum tarihinin dikkate alınması, sürdürülebilir koruma ve kullanım, paydaş çeşitliliği olarak sınıflandırılabilir. UNESCO tarafından dünya doğal ve kültürel miraslarının korunması, sürdürülebilmesi ve kentler bazında kentsel kimliklerin korunması için koruma stratejileri, yönetsel ve tarihsel kentsel peyzajların düzenlenmesi konularında gerek mimariyi, gerek altyapı ve gelişimi dikkate alacak bütüncül (holistik) bir peyzaj planlama yaklaşımının geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Kentsel kimlik konusu toplumsal gelişim, toplumların sürdürülebilirliği, aidiyet hissi, tarihsel uyum ve gelişim dinamiklerinin etkisi açısından dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Yaşayan ve yaşanabilir kentlerin korunması, geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve sürdürülebilirlikleri için kentlerin özgün tüm değerleriyle birlikte ele alınması gerekir ve bu açıdan kentsel koruma ve planlama çalışmalarının temel hedeflerini oluştururlar (Steinberg, 1996; Gökgür ve Kaya Altay, 2017: 284-285).

Günümüz kentlerinin temel sorunları değerlendirildiğinde bunun sosyal, kültürel ve mekânsal olarak kentlerin tarihi geçmişleriyle, yeni kent gelişmeleri arasındaki uyumu yakalamak olduğu görülmektedir. Geçmiş ile günümüz kentlerini ortak paydada buluşturmak elbette ki zordur. Dünya genelinde yaşanan hızlı nüfus artışı ve kentleşmelerle tarihsel kent peyzajlarının varlıkları yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu kapsamda alınacak kararlarda UNESCO tarafından kabul edilen “Tarihi Kentsel Peyzaj ile ilgili Tavsiye Kararı” (Historic Urban Landscape – HUL) önemlidir. Bu tavsiye kararının mevcut koruma sözleşmelerinin yanında tarihi çevrelerin korunması ile kentsel gelişmeleri bütünleştirmede bir araç olarak kullanılması öngörülmektedir (Dinçer, 2013: 23-24).

Kent kimliği kapsamında da değerlendirildiğinde tarihi değerler kapsamına giren kaleler, kentler için büyük önem taşımaktadır. Anadolu'da Kale sözcüğü, tepe üstüne inşa edilmiş savunma yapısı anlamında, Arapça “kal’a”dan Türkçeleştirilmiştir. Savunma ve güvenlik amacıyla yapılan ve kullanılan, kalın ve yüksek duvarlı, burçlu, mazgallı yapılar olan Anadolu'daki kalelerden biri olarak Çankırı Kalesi, Çankırı kent kimliğini belirleyen tarihsel öneme sahip kültürel mirasların başında gelen arkeolojik sit alanlarından biridir. Çankırı Kalesi şehrin kuzeyinde küçük bir tepe üzerine kurulmuştur. Surları moloz taş ve tuğla karışımı ile inşa edilmiştir. Geçmişte yerleşim yeri olarak da kullanılan kaleden günümüze birkaç sur kalıntısı ulaşmıştır. 2012 yılında çevre düzenlemesi yapılarak ağaçlandırılan kale bir mesire yeri ve aynı zamanda Selçuklu Komutanı Karatekin Bey'e ait türbesi ile de kentin ziyaret edilen önemli alanlarından biridir.

Bu çalışmanın amacı tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı kapsamında tarihsel bir değer olarak Çankırı Kalesinin, Çankırı Kenti peyzajı içindeki yerini ortaya koymaktır. Çankırı kenti kültürel mirasları ile oldukça zengin bir kenttir. Gerek somut gerekse somut olmayan kültürel mirasları Çankırı kent kimliğini oluşturan önemli unsurlardır. Çalışma ile hem bu mirasın korunması, hem de sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve aynı zamanda da kentsel yaşam kalitesinin artırılması konularını birlikte ele alan HUL yaklaşımıyla Çankırı kenti sınırları içerisinde bulunan Çankırı Kalesi incelenmiştir. Çankırı Kalesinin korunması ve yönetilmesi açısından kentsel formlar, mekânsal organizasyonlar, doğal özellikler ile sosyal, kültürel ve ekonomik değerler arasındaki ilişkileri dikkate alan bütüncül bir “peyzaj” değerlendirmesi amaçlanmıştır.

Kültür ve Kültürel Miras

Kültür sözcüğü, tarihte Latince olan ‘Cultura’ ya da ‘Colere’ sözcüklerinden gelmektedir. Klasik Latince’ de ‘bakmak’ ya da ‘yetiştirmek’ anlamına gelen bu terim tarımda ekip biçmek, sürmek ve ürün yetiştirmek anlamında kullanılmaktadır (Meydan Uygur ve Baykan, 2007). Kültür kavramı ile birçok insan, toplumlara ait kültürleri tanımak için antik çağlardan beri seyahat etmektedir. İnsanlar eski medeniyetlere ait geçmişten bugüne uzanan özellikleri tanımının dışında farklı kültürlerle de ilgi duymaktadırlar ve bu istek “kültür turizmi” anlayışını ortaya çıkartmıştır (Arıncı, 2002).

Kültürel miras; geçmişten miras alınan ve zengin değerleri ile geleceğe de miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak var olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eser ile toplumsal değerler bütünüdür (Can, 2009). Kültürel miras insanlığın binlerce yıllık yaşam deneyiminin, aklının ve yaratıcılığının günümüze ulaşmış somut ve somut olmayan değerleridir. UNESCO’nun 2003 yılında kabul ettiği, Türkiye’nin de 2006 yılında taraf olduğu “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”nin önemli amaçlarından biri, somut olmayan kültürel mirasın yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde önemini artırmaktır. Ayrıca küreselleşmenin getirdiği “tek tip”leştiricilikle yok olan kültürel miras çeşitliliğini korumaya çalışan Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Sözleşmesi’nin “somut olmayan kültür” kavramı önemli fırsatlar yaratmaktadır (Yıldırım Saçılık ve Toptaş, 2017).

Tarihi Kent Peyzajı (HUL) Yaklaşımı

Kentsel peyzaj, kültürel peyzajların bir parçası olarak peyzajın kentteki kompozisyonunu, kent çevresinin bir bütün olarak tanımlanabilen alanını ifade eder. Kentleri oluşturan tüm yapı çevre ile binalar dışında açık ve yeşil alanlar kentsel peyzajı tanımlamaktadır (Karaman, 1995). Kent peyzajının oluşmasında, fiziksel yapı ile birlikte sosyo-kültürel yapı ilişkilerinin de önemli etkisi bulunmaktadır (Çelik ve Yazgan, 2007).

Kentsel peyzajlar ile yaşanabilir ideal mekânlar tasarlanırken, kullanılan canlı ve cansız materyalin yanı sıra kent kimliğini oluşturan unsurların da değerlendirilmesi gereklidir. Bu bağlamda, tarihi değerler kent kimliğinin korunmasına geçmişten gelen kimliğin günümüz yaşamıyla birleşmesine ve gelecek kuşaklara iletilmesine esas oluşturmaktadır. Özellikle tarihî dokular

kentin kimliği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Çelik ve Yazgan, 2007).

Kültürel peyzajlar, kentsel peyzajları oluşturan mekânları, tarihi yapı ve bahçeleri, bitki örtüsü gibi doğal kaynakları ve geçmişten gelen kültürel çeşitliliği oluşturan tüm sosyal olguları içermektedir. Tüm bu değerlerin araştırılması, korunması ve uygun şekilde planlanması ve değerlendirilmesi ihtiyacı kültürel miras kavramını ortaya çıkartmıştır (Mosler, 2006).

1972 UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi, benzersizliği, özgünlüğü ve evrenselliği nedeniyle kültürel ve doğal alanların korunmasına birçok yenilikçi unsurlar getirmiştir. (Fowler, 2003; UNESCO, 2010). Buna rağmen, mimari mirası tanımlamak söz konusu olduğunda, UNESCO Sözleşmesi, Lahey Sözleşmesinin “bina kompleksini”, Venedik Şartı'nın “anıtı” ve Gubbio Şartı'nın “eski kenti”ni hatırlatan muhafazakâr bir yaklaşımı benimsemiştir (Gabrielli, 1993). 1970'lere kadar korunacak tüm tarihi binaları da kapsamakta olan "anıt" kategorisi 1990'larda daha genişletilerek peyzaj ölçeğinde bir koruma statüsü getirilmiştir. Bu kategori son derece dinamiktir ancak peyzaj değerlerine göre korunması gereken tarihi kentsel alanların doğru bir şekilde sınırlandırılması ihtiyacı doğmuştur. Bu amaçla UNESCO 1992 Dünya Mirası Yönergelerinde peyzajı, insan ve doğanın etkileşimi ile tanımlanan “kültürel peyzajlar” ile “tarihi kentler ve kent merkezleri” ni kentsel peyzajlar olarak iki kategoride tanımlamıştır (Avrupa Konseyi, 2000; UNESCO, 2010). Son olarak UNESCO, 2008'de tarihi kentsel peyzajın ortak tanımını ve 2011'de Tarihi Kent Peyzajı (HUL) girişimini teşvik etmiştir (UNESCO, 2011; Bandarin ve Van Oers, 2012; Bandarin ve Van Oers, 2015).

Bu kapsamda UNESCO'nun HUL kavramı bir alandaki topografya, jeomorfoloji, hidroloji ve doğal özellikleri; tarihi ve çağdaş yapı çevreleri; yer altı ve yer üstü altyapıları; açık alanları ve bahçeleri, arazi kullanım şekilleri ve mekânsal organizasyonu; algılar ve görsel ilişkileri ile kentsel yapının tüm unsurlarını içermektedir (UNESCO, 2011). Bununla birlikte sosyal ve kültürel uygulamalar, değerler, ekonomik süreçler, çeşitlilik ve kimlikle ilgili mirasın somut olmayan boyutları da bu tanıma dâhildir.

HUL tanımı mevcut şehri yaşayan bir peyzaj olarak görmek, kenti “imar” yoluyla ayrı koruma alanlarına ayırmak yerine, kentsel mirasın korunması, ekonomik kalkınma, kentsel işlevsellik ve yaşanabilirlik arasında denge kurulmasını öngörmektedir. HUL yaklaşımı sahip olduğu yedi temel adıma göre çevresel, sosyal ve kültürel kaygıların kentsel gelişimin planlanması, tasarımı ve uygulanmasına entegrasyonunu desteklemektedir (UNESCO, 2013; UNESCO, 2016; Veldpaus ve ark., 2013; Gravagnuolo ve Fusco Girard, 2017).

Dünya Mirası Konvansiyonu Uygulanma Kılavuzlarında (1992, 2008, 2012, 2013, 2015, 2016 kılavuzları) ve 2011 yılı HUL Tavsiyesi kararında, tarihi merkezler ve şehirler peyzajlara açıklık getirilmiş ve Dünya Miras Listesinin Tarihi Kentler ve Şehir Merkezleri başlığına yer verilmiştir. Tarihi Kentler ve Şehir Merkezleri olarak Dünya Mirasları Listesi'ne başvuran şehir merkezleri,

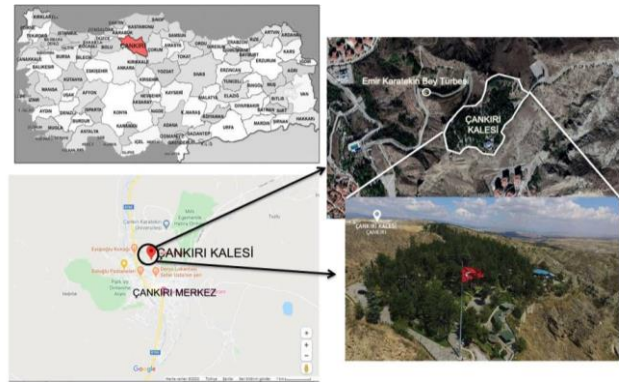
UNESCO Kültürel Miras Komitesi tarafından tanımlanan altı kriterden en az birini karşılayarak adaylıklarını olağanüstü evrensel değerleriyle kanıtlamalıdır (UNESCO, 2016: 74-76).

Evrensellik ölçütleri, kriter I (kreatif insan dehasının ürünü olması) ve kriter IV'e (insanlık tarihinin bir veya birden fazla dönemini temsil eden yapı tipinin ya da mimari veya teknolojik peyzaj topluluğunun değerli bir örneğini ortaya koyması) dayanan kentsel merkezler de özgünlüklerini göstermeli ve mülkün fiziksel durumunu, özel özelliklerinin korunmasını, bozulmaya karşı etkili bir izleme ve kontrol sisteminin kullanılabilirliğini değerlendiren bir bütünlük testini de geçmelidir (UNESCO, 2016: 74-76).

2. MATERYAL & YÖNTEM

2.1. Materyal

Araştırmanın materyalini Çankırı Kalesi ve Çankırı Kenti oluşturmaktadır. Çankırı kent merkezi aktivitelerin yoğun ve bazı tarihi yapıların kullanılabilir durumdadır. Tarihi cami, mescit, medrese, mektep ve türbelere yapılan tarih ve inanç odaklı ziyaretler, tuz mağarasına yapılan sağlık ve kültür turizmi etkinlikleri, çeşitli rekreasyonel faaliyetler, somut olmayan kültürel miras değerlerinden olan yaran kültürü etkinlikleri gibi sosyo-kültürel yapısını yaşatmaya devam eden bir şehirdir. Kent merkezinde bulunan ve Tatlıçay'dan 150 m. yükseklikte olan Çankırı Kalesi geçmişten günümüze kadar ekonomik faaliyetlerini sürdürmüş, sosyal, tarihi ve kültürel unsurları da barındıran bir özellik göstermiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma alanı konumu

Araştırmada Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı (HUL) benimsenmiştir. Çankırı kenti için önemli kültürel miraslardan biri olan Çankırı Kalesinin tarihsel miras değerinin belirlenmesi amacıyla UNESCO (2013), UNESCO (2016), Veldpaus ve ark. (2013) Gravagnuolo ve Fusco Girard (2017), Colavatti ve Usai (2018)'den geliştirilen ve koruma, yönetim, katılım ve sosyal mevcut durum boyutlarını kapsayan Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL) teorik çerçevesi kullanılmıştır.

2.2. Yöntem

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde izlenen yöntem yaklaşımı iki aşamadan oluşmaktadır. Araştırma yönteminin birinci aşamasında, alana ilişkin kültür envanteri çıkarılmış, kültürel miras ve tarihi kent

kavramları ile Çankırı kentine ait sözlü, yazılı, görsel ve sayısal materyaller değerlendirilmiştir. Burada Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL) yaklaşımı tarihi yapı ve çevrenin mevcut durumu, bu durumun değerlendirildiği kriterler ile yedi temel aşamanın incelenmesinden oluşmaktadır (Çizelge 1).

İkinci aşamada ise veriler analiz edilmiş, Çankırı kent merkezinin genel özellikleri ile Çankırı Kalesinin koruma, yönetim, katılım ve sosyal yönlerden analizi

gerçekleştirilmiş, özellikle tarihsel değer açısından Çankırı Kentine sunduğu orta ve uzun vadeli katkılarına değinilmiştir. Araştırma, Çankırı Belediyesi, Çankırı Valiliği, Çankırı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verileri ile de desteklenmiştir. Araştırmanın Çankırı Kalesinin, Çankırı Kentine tarihsel, kültürel ve turistik anlamında sunmuş olduğu değerini anlaşılması ile kentin sahip olduğu zengin kültürel mirasın korunmasına ve yaşatılmasına katkı sunması ve kentin kültür varlıklarına dair bilimsel bilgi birikimine destek olması öngörülmektedir.

Çizelge 1. HUL yaklaşımı şartları ve kriterleri

Şartlar	Kriterler	Temel Aşamalar
1. Koruma Durumu	-Korunacak ve restore edilecek tarihsel özelliklerin analizi	1. Bir kentin doğal, kültürel ve insana dair kaynaklarını incelemek,
2. Yönetim Sistemi	-En uygun yönetim modelinin tanımlanması -Aktif kontrol ve izleme için en uygun sistemin geliştirilmesi	2. Koruma hedef ve faaliyetlerine karar vermede katılımcı planlama ve paydaş dayanışmaları kurmak, 3. Sosyo-ekonomik baskılar ve iklim değişikliği etkisi altında kentsel mirasların değerini analiz etmek, 4. Kentsel miras değerlerine ve değer statülerine entegre olarak kentsel gelişimlerin geniş bir yelpazede tasarımını yapmak,
3. Katılım ve Sosyal Yönler	-Kentin sosyal, ekonomik ve çevresel özelliklerinin incelenmesi -Kentsel dokunun analizinde katılım -Veri toplama ve yönetim araçları -Tarihsel yapılar, kent kullanıcıları ve turistler arasındaki çatışmanın kamuoyu tartışması ve çözümü için ortam sağlaması	5. Kaynak yönetimini içeren koruma ve gelişim politika ve hareketleri önceliklendirmek, 6. Kamu ve özel sektöre uygun ortaklık ve yerel yönetim çerçevesi kurmak, 7. Farklı aktörler arasında çeşitli aktivitelerin koordinasyonu için uygun mekanizmaları geliştirmek.

*UNESCO, 2013; UNESCO, 2016; Veldpaus ve ark., 2013; Gravagnuolo ve Fusco Girard, 2017; Colavatti ve Usai, 2018 faydalanılarak hazırlanmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARU

3.1. Çankırı Kenti Kültür Envanteri

Çankırı kenti kültür envanteri incelendiğinde kent merkezinde bulunan kültürel mirasların il genelinde büyük önem taşıdıkları görülmektedir. Bu kapsamında Çankırı kent merkezinde bulunan ve somut kültürel miraslar kapsamına giren Taş Mescit, Çankırı Kalesi ve Emir Karatekin Bey Türbesi, Büyük Cami, Saat Kulesi, Buğday Pazarı Medresesi, Çivitçioğlu Medresesi, Çankırı Tarihi Çamaşırhanesi, İnandık Vazosu, Taş Mektep, İstiklal Yolu, Çankırı tuz mağarası ile somut olmayan kültürel miraslar kapsamına giren Yaran Kültürü ve Çankırı Takım Yemeği Çankırı'nın geleneksel kültürünün en tipik örnekleri olarak sıralanmaktadır.

Kentteki somut ve somut olmayan kültürel miras kapsamına giren bu unsurların kültürel ve tarihi yapılarının korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi amacı ile kamu kurumları tarafından koruma yönünde önemli çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda özellikle Çankırı Belediyesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü restorasyon çalışmaları yürüterek, yapıları güçlendirmektedirler. Somut olmayan kültürel mirasların nesillere aktarılabilmesi için de yaran dernekleri düzenli çalışmalar yürütmektedir. Yaran Kültürü'nün yaşatılması için hala yılın belirli zamanlarında yaran geceleri düzenlenmekte ve takım yemeği ikramı geleneği de sürdürülmektedir (Çankırı Belediyesi, 2019).

3.2. Çankırı Kentinin Özellikleri ve Çankırı Kalesi'nin HUL Yaklaşımıyla İncelenmesi

Çankırı kentinin büyük bir bölümü İç Anadolu Bölgesi'nde, bazı bölümleri de Karadeniz Bölgesi'ndedir ve İç Anadolu ile Batı Karadeniz Bölgesi geçiş alanıdır. Batıda Bolu, kuzeybatıda Karabük, kuzeyde Kastamonu, doğuda Çorum ve güneyde Ankara ve Kırıkkale ile sınırlanmıştır. İlin kuzey sınırındaki dağlar, aynı zamanda en yüksek kesimini oluşturmaktadır.

Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan Çankırı'nın yüzölçümü 7.490 km² olup Çankırı kilometrekareye 29 kişi düşmektedir. 2019 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre kent nüfusu 195.789'dur. Çankırı'nın merkez ilçesi, köy ve kasabalarında Türk Kültürü yaşatılmakta olup köy ve kasabalarında genel olarak "kapalı toplum" özelliği görülmektedir (Çankırı Belediyesi, 2019).

Çankırı tarihi ve kültürünün önemli yansımalarından biri olan Çankırı Kalesi, Çankırı'nın kuzey kesiminde küçük bir tepeye kurulmuştur. Romalılar, Bizanslılar, Danişmentliler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde dayanıklılığı ile ünlü olan kaleden günümüze sadece birkaç sur kalıntısı kalmıştır. Dörtgen planlı olan kalenin surları moloz taş ve tuğladan oluşmaktadır (Şekil 2).

Araştırma kapsamında literatür incelemeleri ve UNESCO (2013), UNESCO (2016), Veldpaus ve ark. (2013), Gravagnuolo ve Fusco Girard (2017), Colavatti ve Usai (2018) çalışmaları temel alınarak koruma durumları, yönetim sistemleri, katılım ve sosyal yönleri açısından Çankırı Kalesi üç kriter altında değerlendirilmiştir.

Şekil 2. Çankırı Kalesi surları (Çankırı Belediyesi, 2016)

3.2.1. Koruma Durumu

Kalenin yapılış tarihi M.Ö. 1200'lere uzanmaktadır ve Hititler tarafından savunmada avantaj sağlaması amacıyla kentin kuzeyindeki tepe üzerine inşa edildiği tahmin edilmektedir. Kale etrafında Roma dönemine ait nekropol alanı ve kale altında su sarnıcı, kalenin dışarı ile bağlantısını sağlayan geçitler, gözetleme kuleleri mevcut iken bugün sadece birkaç sur kalmıştır. Uzun süre yerleşim alanı olarak kullanılan Çankırı Kalesi bazı kaynaklara göre 1074 bazı kaynaklara göre ise 1082 yılında Selçuklu komutanlarından Emir Karatekin Bey tarafından fethedilmiş olup o günden bugüne işgal görmemiştir. Kale bugün Çankırı kent merkezinde bulunan önemli arkeolojik sit ve miras alanlarından biridir (Çankırı Belediyesi, 2018).

Bugünün kentsel alanlarında gerçekleşen yoğun nüfus artışı ve yapılaşmalar kent çevresi üzerinde değişimleri ve sosyo-ekonomik baskıları beraberinde getirmiş, sürdürülebilir ekolojik planlama yaklaşımlarını gerekli kılmıştır. Kentin çevresel baskılara karşı durumu özetlenecek olursa, kentlerdeki düzensiz katı atık depolama alanlarının yarattığı kirlilik, kentsel kullanım yoğunluklarından kaynaklanan kirlilik, gürültü gibi faktörlerin doğal ve kültürel peyzajlar üzerinde yarattığı baskı ve bozulmalar dikkat çekicidir. Bununla birlikte kentsel altyapı yetersizliklerinden kaynaklanan sorunlar, düzensiz yapılaşma, gecekondulaşma, otlaklar-meraların ve ormanların işgali; sulak alanların, yer altı ve yerüstü sularının ve kıyıların üzerindeki rekreasyonel baskılar gibi doğal kaynakların bozulması, sürekli artan kentsel ihtiyaçlar kentleri kendi kendine yetemez hale getirmektedir.

Yaşanan bu sorunlar kentlerde yaşam kalitesinin düşmesine, çevreyle ilgili sorunlara ve aynı zamanda da sosyal, psikolojik ve ekonomik bozulmalara sebep olmaktadır. Bugün kent insanının en büyük sorunu yoğun

stres ve depresyon olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ekolojik planlamaya dayalı, doğal ve kültürel mirasları gözetilen planlama yaklaşımları kentleri ekolojik olarak desteklerken, kent insanı üzerinde de gerek ekonomik gerek sosyal ve psikolojik açıdan olumlu etkilere sebep olacaktır.

Bu kapsamda Çankırı Kalesinin koruma değerini analiz edilirse, kalenin kente sağladığı yeşil alan varlığı ve kentin doğal yapısına katkı sağladığı değerlendirilmektedir. Diğer taraftan kültürel ve tarihsel geçmişi ve sahip olduğu rekreatif alanlar, kültür turizminin gelişimine imkân sunarak sosyo-ekonomik gelişime olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte Çankırı kenti yaşayanları ve kenti ziyaret edenler için tarihsel bir çevre içinde dinlenmeye ve tarihe tanık olma fırsatı sunmaktadır.

3.2.2. Yönetim Sistemi

Romalılar tarafından yapıldığı bilinen kaleye (Gökoğlu, 1952: 179-180), tepenin yamaçlarındaki mezarlıkların içinden geçen asfalt bir yoldan ulaşılmaktadır. Roma Dönemi'ne ait kaya mezarları, iskân kalıntıları ve pişmiş toprak kap parçaları gibi bazı kalıntıların dışında, ağaçlandırılarak bir mesire yerine dönüştürülmüş olan alanda, Çankırılılar için önemli bir ziyaretgâh olan Emir Karatekin Bey'in Türbesi bulunmaktadır. Kamu ve özel sektöre uygun ortaklık ve yerel yönetim çerçevesi kurulması açısından yapılacak değerlendirmede, deprem nedeniyle sur ve kuleleri yıkılan Çankırı Kalesi Çankırı Belediyesi tarafından yeniden düzenlenerek bölgenin önemli bir inanç turizm alanı olarak ziyaretçilerine hizmet verdiği tespit edilmiştir (Şekil 3). Görüldüğü üzere, kale günümüzde rekreasyon alanı ve ziyaretgah olarak hala kullanılmaktadır ve kale il için önemli istihdam alanları da yaratmaktadır (Çankırı Belediyesi, 2018).

Şekil 3. Çankırı Kalesi ve Emir Karatekin Bey Türbesi

3.2.3. Katılım ve Sosyal Yönler

Çankırı orta çağdaki askeri üstür ve aynı zamanda bir kale şehirdir. Ayrıca Emir Karatekin Beyin, Çankırı ve Sinop stratejik bölgeleri fethetmesi ve haçlılar ile uzun yıllar

verdiği mücadelesi, 1106 yılında ölümünün ardından halk arasında destanlaşmasına sebep olmuştur.

Çankırı'ya hâkim küçük bir tepe üzerinde yer alan kalede 2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığının da katkılarıyla Çankırı Belediyesi tarafından çevre düzenlemesi çalışmaları yapılmış ve kaleyi ziyaret edenlerin sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak kullanımlar oluşturulmuştur (Şekil 4). Özel araç ile ulaşılabilen kalede otopark, oturma yerleri, çok sayıda pergole, mescit ve tuvalet bulunmaktadır (Çankırı Valiliği, 2020).

Şekil 4. Çankırı Kalesinin konumu ve çevresi

Çankırı ili için turizm aktiviteleri açısından Çankırı kent merkezinde bulunan kültürel mirasların önemi büyüktür. Çankırı kenti tüm belediye ve işletme belgeli olarak 2019 yılı içerisinde kente gelen yerli ve yabancı turist sayısı 38.288; geceleme ise 65.494 olarak tespit edilirken; bu sayı 2020 yılı için kentteki yerli ve yabancı turist sayısı olarak 8.996, geceleme sayısı ise 15.066 olarak tespit edilmiştir. Bu sayı içerisinde yabancı turistin payı oldukça düşüktür. Şüphesiz ki 2019 yılı verilerine göre turist sayısının azalmasında COVID19 salgının etkisi de büyüktür (Çankırı Belediyesi, 2020).

Son yıllarda özellikle kültürel miraslara artan ilgi ve Çankırı kenti kapsamında artan oranda yapılan kritik altyapı yatırımları ile birlikte Çankırı'nın yüksek turizm potansiyeli harekete geçmeye başlamıştır. Kültür ve tarih ziyareti kapsamında Çankırı'ya gelecek turist sayısının konaklamalı olanlar açısından 142.507 kişi olacak şekilde %10 artacağı, bunun yanında konaklamalı olmayanlar net sayısal verilere ulaşılammakla beraber tahminen %20 artacağı düşünülmektedir. Bu noktada özellikle kentte yer alan başta Çankırı Kalesi olmak üzere kültürel mirasların payı büyüktür. Çocuklar için okul turları, günü birlik ziyaretçiler, iş için gününbirlik gelen tedarikçiler açısından ziyaretçi sayısının yıllık yaklaşık 18.000 kişi olacağı öngörülmektedir (Çankırı Belediyesi, 2020).

Çankırı kent merkezinde bulunan kültürel mirasların başında gelen Çankırı Kalesinin Çankırı turizmine de ivme kazandırdığı özellikle son yıllardaki turizm verilerden anlaşılmaktadır. Ancak turizm açısından talebin artırılması için bu kültürel ve tarihi değerlerin ulusal ve uluslararası platformlarda tanıtım çalışmaları yürütülerek kültür turizmine ilgisi olan kişilerde farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı'nın Çankırı ili bölge turizmi ile ilgili yapmış olduğu araştırmalarda, ilin herhangi bir turizm rotasında bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Çankırı'da kültür turizminin canlandırılması ve turizm gelirlerinin artması için sahip olduğu kültürel mirasların ve bu kapsamda özellikle Çankırı Kalesinin tanıtımının yapılarak hem şehir içi rota planlaması hem de

şehirlerarası turizm rotası oluşturulması yolunda çalışmalar yürütülmesi kalenin sosyal ve kültürel miras değerini arttıracaktır.

Çankırı Kalesinin tarihi kent peyzajı olarak kültürel miras kriterleri doğrultusunda değerlendirmesi yapılacak olursa özellikle öne çıkan kriterler ii, iii ve iv olmaktadır. Çankırı Kalesi Çankırı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından arkeolojik sit alanı olarak koruma altına alınmıştır. Kale ait olduğu zaman dilimine ait birçok mimari unsuru (sütun başlıkları, seramikler, sur parçaları), kaya mezarları, kaya tüneli, sarnıç ve Türk – İslam Çağına ait Kara Tekin Türbesi ile kültürel miras kriterlerini karşılamaktadır. Kente hâkim bir konumda olan kale ve çevresi, geçmişten bugüne kentin sosyal, kültürel ve ticari hayatının sürdürülebilmesi için cazibe noktalarından biri olmuştur. Kalenin kente kazandırılmasını 2012 yılında tamamlanan peyzaj düzenlemeleri de olumlu etkilemiş, kaleyle kent halkının daha fazla buluşması sağlanmıştır. Tarihi kent peyzajı olarak Çankırı Kalesinin kentle olan bağlarının kuvvetlenmesinde, koruma ve yönetsel bağlamda kalenin geçmişten günümüze ulaşan sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan arkeolojik sit özelliklerinin korunması önemlidir. Sosyal yönler bağlamında kent halkının rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra, yerli ve yabancı turizm etkinliklerinin özellikle kültür ve inanç turizmi ile canlandırılması etkili olacaktır.

4. SONUÇ

Araştırma sonucunda Çankırı kentinin sosyo-ekonomik, tarihi ve kültürel açıdan önemli bir kent merkezi haline geldiği gözlenmiştir. Kent özellikle tarihi açıdan önemli bir yere sahiptir. M.Ö. 7040 Prehistorik dönemden Osmanlı Kurtuluş Savaşı dönemine kadar pek çok esere Çankırı kent sınırları dâhilinde rastlanılabilmektedir. Özellikle ekonomik anlamda kente büyük katkısı olan ve Roma döneminden günümüze kadar ulaşan en önemli oluşumlardan biri Çankırı Kalesidir. Çankırı Kalesi gerek tarihi, kültürel ve rekreasyonel özellikleri, gerek istihdam sağlama özellikleri açısından günümüzde halen etkin faaliyetlerini sürdürmektedir.

Araştırmada özellikle Çankırı Kalesi için Çankırı Belediyesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü restorasyon ve çevre düzenlemesi çalışmaları yürüterek, rekreasyon ve turizm alt yapısını güçlendirdiği gözlenmiştir.

Tarihi kentsel peyzajlar kapsamında geliştirilen koruma, yönetim, planlama, katılım temelli bütünleşik bir yaklaşım olan HUL yaklaşımının temelini oluşturan 7 temel aşama bulunmaktadır ve bu temel aşamalar belli başlı şartlar ile etkileşim halindedir. Bu yaklaşım aynı zamanda şartları da şekillendirmektedir.

Çankırı Kalesinin, Çankırı kent merkezinde yaşanan iklimsel, çevresel baskıları azaltarak, kent halkını psikolojik olarak olumlu etkileyen bir yeşil alan potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.

HUL yaklaşımı ile bir mirasın somut ve somut olmayan tüm unsurları ele alınmaktadır. Çankırı kentindeki kültürel miraslarının korunması, yönetilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında en etkin yollardan birisi de kültür turizmidir. Turizmin etkileri içinde yerel

halkın yaşam seviyesinin yükseltilmesi, yeni iş olanaklarının yaratılması gibi ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeler de yer almaktadır. Yaran kültürü gibi Çankırı'nın önemli somut olmayan kültürel mirasları bulunmaktadır ve Çankırı Kalesinde gerçekleştirilen rekreasyon ve kültür turizmi aktiviteleriyle hem somut hem de somut olmayan kültürel mirasların sürekliliği desteklenmelidir.

Çankırı Kalesi HUL yaklaşımı çerçevesinde gerek yerel halkın gerekse yerli ve yabancı turistlerin ihtiyaçlarına yanıt vermesi beklenmektedir, bu şekilde uzun vadede kültürel miras özelliğinin sürdürülebilirliği sağlanabilecektir. Çankırı Kalesi, kentsel gelişim süreçlerinde, sahip olduğu miras değerlerine entegre geniş bir yelpazede ele alınmalı, Çankırı Kalesi için gerçekleştirilecek olan kültürel ve ekolojik temelli koruma planlamasında ilk aşamadan son aşamaya kadar katılımcı planlama ve paydaşların istişareleri sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arınc, P. C. (2002). Selçuk'ta Kültür Turizmi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler.
- Avrupa Konseyi (2000). "European landscape convention. Florence 20.X.2000", European Treaty Series - n.176, Council of Europe, Strasburg Cedex, October.
- Bandarin, F. & Van Oers, R. (2012). *The Historical Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century*. Wiley-Blackwell, Chichester.
- Bandarin, F., Van Oers, R. (2015). *Reconnecting the City: The Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage*. Wiley-Blackwell, Chichester.
- Can, M. (2009). Kültürel Miras ve Müzecilik. Turizm ve Kültür Bakanlığı, Çalışma Raporu, (Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi), Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.
- Colavatti, A.M. & Usai, A. (2018). Applying the HUL approach to walled towns of Mediterranean seaport cities. *Journal of Place Management and Development*, <https://doi.org/10.1108/JPM-03-2018-0025>.
- Çankırı Belediyesi (2016). Çankırı Kalesi'nin Tarihi Surları Sağlamlaştırıldı. <http://www.cankiri.bel.tr/haberler2260/cankiri-kalesinin-tarihi-surlari-saglamlastirildi.php> (01.08.2020).
- Çankırı Belediyesi (2018). Çankırı Kent Broşürü., <http://www.cankiri.bel.tr/uploads/yuklemeler/%C3%A7ank%C4%B1r%C4%B1%20belediyesi%20bro%C5%9F%C3%BCr%202018.pdf> (27.07.2020).
- Çankırı Belediyesi (2019). Kent Rehberi / Kültür. <http://www.cankiri.bel.tr/sayfa-13/kultur.php>. (01.04.2019).
- Çankırı Belediyesi (2020). TR 82 Bölgesi Çankırı İlinin Turizm Potansiyeli Çalışması, Ceyda Çelikoğlu ile Sözlü Görüşme, 18.08.2020.
- Çankırı Valiliği (2020). Çankırı Kalesi ve Emir Karatekin Bey Türbesi. <http://www.cankiri.gov.tr/cankiri-kalesi-ve-emir-karatekin-bey-turbesi> (02.07.2020).
- Çelik, D. ve Yazgan, M. E. (2007). Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevre Korumaya Yönelik Yasa ve Yönetmeliklerin İrdelenmesi. *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*. Cilt:9 Sayı:11.
- Demir, S. & Demirel, Ö. (2018). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi Gereği Tarihi ve Arkeolojik Yeni Bir Yaklaşım. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (Journal of the International Scientific Researches)*. Cilt:3, Sayı:2, Sayfa: 546-562.
- Diñçer, İ. (2013). Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek: "Tarihi Kentsel Peyzaj" Kavramının Sunduğu Olanaklar. *International Journal of Architecture and Planning*. Volume 1, Issue 1, pp:22-40
- Fowler, P. J. (2003). UNESCO World heritage cultural landscapes, 1992-2002, World Heritage series papers; Vol.:6, http://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_06_en.pdf. (02.07.2020).
- Gabrielli, B. (1993). Il recupero della città esistente: saggi 1968-1992, Etas, Milano.
- Gravagnuolo, A. & Fusco Girard, L. (2017). "Multicriteria tools for the implementation of historic urban landscape", *Quality Innovation Prosperity*, Vol. 21 No. 1, pp. 186-201.
- Gökoğlu, A. (1952). Paphlagonia, Kastamonu.
- Güngör, P. & Kaya Altay, İ. (2017). Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı Çerçevesinde "Vezirhan"ın Korunma Sorunsalı, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 12/13, p. 281-294.
- Karabulut, A. E. (2018). Antalya İli "Unesco Dünya Miras ve Geçici Miras Listesi" Envanterinin "Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL)" Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Karaman, A. (1995). Basılmamış Ders Notları, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- Meydan Uygur, S. & Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 30-49.
- Mosler, S. U. (2006). Kültürel Mirasın Peyzaj İçinde Algılanması ve Kültürel Mirasın Peyzaj Planlaması ve Korunması. Peyzaj Mimarlığı Kongresi, Antalya, 2007, 65-71 s.
- Perihan, M. & Aşur, F. (2020). Tarihi Kentsel Peyzaj ve Kent Kimliği İlişkisi, *Kent Akademisi*, Volume, 13 (41), Issue 1, Pages, 163-175
- Steinberg, F. (1996). Conservation and rehabilitation of urban heritage in developing countries, *Habitat International*, vol 20 no.3, s.463-475.
- UNESCO (2010). World Heritage Papers n°7 - Managing Historic Cities, UNESCO World Heritage Centre, Paris.
- UNESCO (2011). "Recommendation on the historic urban landscape, including a glossary of definitions", Records of the General Conference 36th session, UNESCO, Paris, 25 October - 10 November, Volume 1 - Resolutions, pp. 50-55.
- UNESCO (2013). *New Life for Historic Cities. The Historic Urban Landscape Approach Explained*. UNESCO World Heritage Centre, Paris.
- UNESCO (2016). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. UNESCO World Heritage Centre, Paris.